การเกษตรและสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่น

วรวรรณ ศุภจรรยา *

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1 ที่ตั้งและภูมิภาค ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ประกอบด้วยหมู่เกาะน้อยใหญ่ประมาณเกือบ 4,000 เกาะ มีเกาะขนาดใหญ่ 4 เกาะ ได้แก่ เกาะฮอนชู ฮอคไกโด กิวชิว และชิโกกุ (เรียงตามลำดับจากเกาะที่มีขนาดใหญ่ที่สุดไปหาเกาะที่มีขนาดเล็กที่สุด) เกาะฮอนชู มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศญี่ปุ่น พื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะนี้มีพื้นที่ราบค่อนข้างมากและใช้เป็นที่ปลูกข้าวแหล่งใหญ่ของประเทศ บริเวณที่ปลูกข้าวบนเกาะนี้อยู่ใกล้กับเกาะฮอคไกโดซึ่งเป็นเกาะที่มีหิมะคลุมนานที่สุดของประเทศ ส่วนเกาะกิวชิวเป็นเกาะที่อยู่ทางตอนใต้สุดของประเทศ มีลักษณะอากาศใกล้เคียงกับประเทศทางตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะที่ตั้งของหมู่เกาะญี่ปุ่นทอดตัวตามแนวยาวขนานกับชายฝั่งทะเลตะวันออกของทวีปเอเชีย มีระยะทางยาว 3,800 กิโลเมตร ครอบคลุมตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 20 องศา 25 ลิบดา ถึง 45 องศา 33 ลิบดาเหนือ ภายใต้พื้นที่ทั้งสิ้น 377,815 ตารางกิโลเมตร หรือ 232,694,000 ไร่ (ประเทศไทยมีพื้นที่ 320,697,000 ไร่)

ด้วยลักษณะที่ตั้งดังกล่าวทำให้หมู่เกาะญี่ปุ่นมีภูมิอากาศโดยทั่วไปอุ่นสบาย เพราะตั้งอยู่ในเขตอบอุ่นและตอนปลายทางตะวันออกเฉียงเหนือของเขตมรสุมที่แผ่คลุมพื้นที่อยู่ ลักษณะของอากาศในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันค่อนข้างมาก เนื่องมาจากกระแสลมจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือที่ทำให้เกิดอากาศหนาวและกระแสลมจากมหาสมุทรทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ที่พัดผ่านในฤดูร้อน ลักษณะอากาศของเกาะมีสี่ฤดู ได้แก่ ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน ฤดูใบไม้ร่วง และฤดูหนาว ในช่วงเดือนกันยายนซึ่งเป็นช่วงฤดูใบไม้ร่วงจะเป็นช่วงเวลาที่เกาะญี่ปุ่นจะถูกพายุใต้ฝุ่นพัดผ่าน ทำให้มีปริมาณฝนตกหนักและพายุแรงประมาณน้ำฝนที่วัดได้มีประมาณตั้งแต่ 1,000 ถึง 2,500 มิลลิเมตรต่อปี

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประเทศญี่ปุ่นนอกจากประกอบด้วยเกาะแล้วยังประกอบด้วยเทือกเขาน้อยใหญ่และทอดตัวตามแนวยาว ทำให้ประเทศญี่ปุ่นมีชายฝั่งทะเลที่ยาวค่อนข้างมากและเต็มไปด้วยหิน ทำให้มีท่าเทียบเรือที่ดีหลายแห่งและพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา หุบเขาและทะเลสาบ แม่น้ำที่ไหลเชี่ยวทำให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยว และด้วยสภาพที่มีภูเขาเป็นจำนวนมาก ปรากฏว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีภูเขาไฟและบ่อน้ำร้อนเป็นจำนวนมาก ภูเขาไฟบางลูกยังคงประทุอยู่ และมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวญี่ปุ่นอย่างมากโดยเฉพาะภัยที่เกิดจากธรรมชาติอาทิเช่น แผ่นดินไหวและบางที่รุนแรงถึงการระเบิดของภูเขาไฟก็มี

2. การเกษตรของประเทศญี่ปุ่น

2.1 สัดส่วนของการผลิตทางการเกษตรในรายได้ประชาชาติ เศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นเป็นการผสมผสานกันเป็นอย่างดีของอุตสาหกรรม พาณิชย์ การคลัง เกษตรกรรมและองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งหมดของโครงสร้างเศรษฐกิจสมัยใหม่ เศรษฐกิจของประเทศมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมชั้นสูง มีการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลที่เป็นกิจลักษณะ มีการขนส่งในระบบเครือข่ายที่มีการพัฒนาการสูงสุดรองรับ ลักษณะการผลิตสินค้าที่เป็นลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจญี่ปุ่น คือเน้นทั้งด้านการผลิตสินค้าและบริการ อาทิเช่น การขนส่ง การค้าส่งและค้าปลีก ตลอดจนการธนาคารเป็นหลัก ผลิตผลมวลรวมของประเทศที่มาจากภาคการเกษตรมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ (ตารางที่ 1) และอัตราการจำเริญเติบโตคงที่ด้วยในช่วงเวลาระหว่างปี 1965-1980 และ ปี 1980-1987 (ตารางที่ 2)

ในภาคการเกษตร ข้าวเป็นสินค้าหลักและเป็นที่มาของรายได้ ในปี 1986 เกษตรกรมีรายได้จากการเกษตรครัวเรือนละ 2,816,600 เยน เป็นรายได้จากการผลิตข้าวครัวเรือนละ 977,000 เยน ประมาณหนึ่งในสามของรายได้จากการเกษตร หากเทียบกับรายได้นอกการเกษตร ปรากฏว่าเงินได้จากนอกการเกษตรครัวเรือนละ 4,502,000 เยน หากหักรายจ่ายอื่น ๆ แล้วแต่ละครัวเรือนเกษตรมีรายได้จากการเกษตรและนอกการเกษตรสุทธิครัวเรือนละ 4,308,000 เยน สรุปได้ว่ารายได้ส่วนใหญ่มาจากนอกการเกษตร (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 1 สัดส่วนของการผลิตทางการเกษตรกรรมใน GNP

ปี	ร้อยละ
1955	19.5
1960	12.5
1965	9.5
1970	6.2
1975	5.9
1980	4.2
1985	3.7

ที่มา: ญี่ปุ่นปัจจุบัน กรุงเทพฯ (1989)

ตารางที่ 2 อัตราการเจริญเติบโตของผลผลิตมวลรวมประชาชาติระหว่างปี 1965-1980 และ 1980-1987

ภาคการผลิต	ระยะเวลา 1965-1980	1980-1987
1. GDP	6.3	3.8
2. การเกษตร	0.8	0.8
3. อุตสาหกรรม	8.5	4.9
4. หัตถกรรม	9.4	6.7
5. บริการ	5.2	3.1

ที่มา: WORLD DEVELOPMENT REPORT 1989.

ตารางที่ 3 เงินได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรจำแนกตามที่มาของรายได้

(หน่วย : พันเยน)

ที่มา	ปีปฏิทิน 1982	1983	1984	1985	1986
1. รายได้รวมจากภาคเกษตรต่อครัวเรือน	2,575.6	2,691.1	2,857.4	2,896.8	2,816.6
2. รายได้จากข้าวต่อครัวเรือน	802.5	819.6	973.1	956.4	977.0
3. ต้นทุนดำเนินการ	1,624.1	1,701.5	1,972.1	1,831.3	1,805.1
4. รายได้นอกการเกษตร	4,013.2	4,132.2	4,295.5	4,437.0	4,502.6
5. รายได้รวม	4,964.7	5,121.8	5,360.8	5,502.5	5,514.1
6. ภาษีและรายจ่ายอื่น ๆ	946.3	1,020.5	1,073.9	1,160.8	1,205.8
7. รายได้สุทธิ	4,018.4	4,101.3	4,286.9	4,341.7	4,308.3
8. เงินออม	1,016.5	1,057.5	1,099.3	1,054.4	1,074.2

ที่มา: Survey of Farm Household Economy, MAFF, 1987,
Code by the Norinchukin Bank, Tokyo, Japan, 1988.

2.2 การเกษตรแบบก้าวหน้า การเกษตรของญี่ปุ่นเป็นการเกษตรแบบใช้พื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็ก (ร้อยละ 68.4 มีพื้นที่เพาะปลูกน้อยกว่า 1 เฮกตาร์ และร้อยละ 1.7 ใช้พื้นที่เพาะปลูกตั้งแต่ 5 เฮกตาร์ขึ้นไป) ทำการเกษตรแบบประหยัดแรงงานเพราะภาวะของการขาดแคลนแรงงาน และเป็นการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีค่อนข้างมากทั้งด้านปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และเครื่องจักรกล เป้าหมายของการผลิตเน้นทั้งการเพิ่มผลผลิตและคุณภาพของผลผลิตเพื่อคุณภาพที่ดีของชีวิตทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

2.2.1 พื้นที่เกษตรกรรม ทำไมการเกษตรของญี่ปุ่นจึงเป็นการเกษตรขนาดเล็ก เพื่อให้เข้าใจการเกษตรของญี่ปุ่นจึงควรศึกษาจากแนวโน้มของการพัฒนาโดยมองย้อนกลับไปสู่อดีต ราวต้นศตวรรษที่ 19 (ค.ศ. 1800) พื้นที่ที่เหมาะสมในการเกษตรของญี่ปุ่นมีราว 3,000,000 เฮกตาร์ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 19 และต้นๆ ศตวรรษที่ 20 รูปแบบของการปกครองได้เปลี่ยนไปและเป็นจุดเริ่มต้นของการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ โดยเฉพาะภาคการเกษตรได้มีการสร้างระบบชลประทานขนาดใหญ่ขึ้น ลักษณะของการชลประทานในยุคนี้เป็นการชลประทานที่ใช้วิธีการผันน้ำจากแม่น้ำเข้าสู่ที่นาโดยตรง มิใช่ระบบการชลประทานแบบการสร้างอ่างเก็บกักน้ำ การสร้างระบบชลประทานแบบนี้มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าว ผลที่ตามมาคือการขยายพื้นที่เพาะปลูกถึง 5,266,000 ในปี 1903 และ 6,122,000 เฮกตาร์ ในปี 1960 (ตารางที่ 4) การปรับปรุงการชลประทานจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร

ตารางที่ 4 เนื้อที่เพาะปลูก

ปี	เนื้อที่ (Hectare)	ที่มา
1800	3,000,000	ประมาณการ
1880	4,470,000	กระทรวงการคลัง
1903	5,266,000	กระทรวงเกษตร
1920	6,084,000	กระทรวงเกษตร
1940	6,016,000	กระทรวงเกษตร
1960	6,122,000	กระทรวงเกษตร
1970	5,796,000	กระทรวงเกษตร
1980	5,461,000	กระทรวงเกษตร
1986	5,358,000	กระทรวงเกษตร
1987	5,340,000	กระทรวงเกษตร

ที่มา : M.V. Madane (1990) หน้า 5.

ปัจจัยตัวที่สองที่มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตในช่วงนั้นคือ การเร่งระดมเพิ่มผลผลิตอาหารเพื่อส่งให้กองทัพในช่วงสงครามตั้งแต่สงครามกับจีน เกาหลี จนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่สอง

ปัจจัยตัวที่สาม คือการปฏิรูปที่ดินโดยความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้เพราะเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ประเทศญี่ปุ่นตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ภาวะเศรษฐกิจหลังสงครามประสบกับปัญหาการว่างงานสูง โดยเฉพาะทหารนอกประจำการและมีผลกระทบต่อภาคชนบทมาก เพราะทหารส่วนใหญ่กลับคืนสู่ชนบทและไม่มีที่ดินทำกินเพราะที่ดินส่วนใหญ่เป็นของเจ้าของที่ดินและขุนนาง เพื่อลดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจสหรัฐฯ ในฐานะประเทศผู้ชนะสงคราม และเป็นผู้ดูแลประเทศญี่ปุ่นจึงใช้มาตรการปฏิรูปที่ดิน เพื่อช่วยเหลือเกษตรตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินนี้เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะให้เช่าหรือแบ่งแยกที่ดินเป็นแปลงเล็กให้แก่บุตรต่อไปมิได้ หากเกษตรกรจะยุติทำการเกษตรด้วยเหตุใดก็ตาม บุตรชายคนโตจะเป็นผู้สืบสกุลในอาชีพเดิมของบิดาต่อไป หรือบุตรที่ยินดีจะรับหน้าที่ผู้สืบสกุลในอาชีพเดิมของบิดาแทน ในกรณีที่บุตรชายคนโตไม่รับเป็นผู้สืบสกุล

ในช่วงทศวรรษ 1970 ภาวะเศรษฐกิจของญี่ปุ่นได้ก้าวเข้าสู่การพัฒนาในอัตราที่ก้าวกระโดด ภาคอุตสาหกรรมและบริการมีการจำเริญเติบโตมากเมื่อเทียบกับประเทศในตะวันตก ผลของการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมและบริการกระทบต่อการใช้พื้นที่ทางการเกษตรมาก ตารางที่ 4 ได้แสดงแนวโน้มการลดลงของพื้นที่เพาะปลูกตั้งแต่ปี 1960 เป็นต้นมา พื้นที่เพาะปลูกเหลือเพียง 5,340,000 เฮกตาร์ ในปี 1987 การลดลงของพื้นที่การเกษตรในทศวรรษ 1980 ต่ำกว่าทศวรรษ 1970 ทั้ง ๆ ที่ราคาที่ดินในญี่ปุ่นถีบตัวสูงมาก โดยเฉพาะราคาที่ดินในนครโตเกียวมีราคาสูงที่สุดในโลก

2.2.2 พืชเศรษฐกิจ พืชสำคัญและเป็นที่มาของรายได้ของเกษตรกรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือ ข้าว ตารางที่ 5 แสดงพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกตั้งแต่ปี 1970 ถึงปี 1987 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา รองลงไปคือพื้นที่ปลูกข้าวสาลี ข้าวบาเล่ย์ (พืชไร่) ผักประเภทต่าง ๆ และผลไม้ ผลไม้ส่วนใหญ่เป็นผลไม้เมืองหนาว เช่น แอปเปิ้ล ลูกพลับ ลูกท้อ ลูกแพร และกีวี เป็นต้น

ตารางที่ 5 แนวโน้มการใช้เนื้อที่เพาะปลูกจำแนกตามประเภทการผลิต

(หน่วย : พันเฮกตาร์)

ประเภท	ปีเพาะปลูก				
	1970	1975	1980	1985	1987
พื้นที่รวม	5,796	5,572	5,461	5,379	5,340
นาข้าว	3,415	3,171	3,065	2,952	2,910
พืชไร่	2,381	2,402	2,406	2,427	2,430
พืชอื่น ๆ	1,495	1,289	1,239	1,257	1,273
ผลไม้	600.2	628	587	549.2	525.5
ทุ่งหญ้า	285.7	485.2	580.3	620.8	631.6

ที่มา: Crop Statistics, MAFF Code by The Norinchukin Bank, Tokyo, Japan, (1988), p. 174.

การเกษตรปัจจุบันมุ่งผลิตพืชเพื่อการค้าเป็นสำคัญ โดยเฉพาะ การเพาะเห็ดและการปลูกดอกไม้ประดับขาย นอกจากการขยายตัวของตลาดแล้วยังใช้พื้นที่เพาะปลูกน้อยและสามารถควบคุมการผลิตได้ มีอัตราการเสี่ยงจากภัยธรรมชาติน้อยมากโดยเปรียบเทียบกับการผลิตพืชอื่น ๆ

หากดูตัวเลขในตารางที่ 5 แนวโน้มการใช้ที่ดินเพื่อใช้เป็นทุ่งหญ้าเพิ่มขึ้น การเพิ่มในพื้นที่นี้ เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของการเลี้ยงโคนม และโคเนื้อ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการบริโภคอาหารโปรตีนจากสัตว์สี่เท้าแทนอาหารโปรตีนจากพืชตามความเชื่อถือที่มีมาจากการนับถือศาสนา การเลี้ยงโคในประเทศญี่ปุ่น เลี้ยงในอาคารเท่านั้นต่างจากการเลี้ยงโคในประเทศไทยที่ใช้พื้นที่มาก แต่การเลี้ยงหมู และไก่ ก็เช่นกันบางท้องที่สร้างคอนโดมิเนียมให้อยู่ เพราะข้อจำกัดของพื้นที่

2.2.3 เทคโนโลยีการเกษตร การทำการเกษตรและการเลี้ยงปศุสัตว์ในประเทศญี่ปุ่น เป็นการผลิตที่ใช้ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงโดยเปรียบเทียบกับประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะลักษณะของประเทศเป็นตัวกำหนดขนาดของที่ทำกิน แม้ว่าการใช้ที่ดินจะต้องใช้อย่างเต็มที่โดยมีทั้งการผลิตพืชหมุนเวียนและพืชเดิม วิธีการเพาะปลูกจึงต้องพึ่งงานค้นคว้าวิจัยค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเมล็ดพันธุ์ที่ให้ทั้งผลผลิตสูงและต้านทานโรคพืช การใช้ปุ๋ยทั้งปุ๋ยเคมีและปุ๋ยหมัก การใช้เครื่องจักรกลเพื่อประหยัดแรงงาน และเทคโนโลยีในการผลิตเพื่อต่อสู้กับสภาวะแวดล้อมและภัยธรรมชาติ อาทิเช่น การปลูกพืชในอาคารที่คลุมด้วยพลาสติกซึ่งจะต้องใช้เครื่องปรับอากาศทั้งร้อนและเย็นเพื่อควบคุมอุณหภูมิให้เหมาะสมกับพืชชนิดนั้น ๆ การปลูกข้าวเป็นการเพาะปลูกที่ใช้เทคโนโลยีค่อนข้างมาก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงเมื่อเปรียบเทียบผลผลิตต่อไร่ในระดับเดียวกันกับประเทศอื่น

การปลูกข้าวในประเทศญี่ปุ่นสามารถใช้เวลาในวันหยุดทำการได้เพราะการไถพรวนที่ดินจะใช้รถไถ ใช้รหัสสูบน้ำเข้าที่นา การเพาะกล้ามีบริการเพาะกล้าจำหน่ายให้แก่สมาชิกสหกรณ์ วิธีการเพาะกล้าเป็นการเพาะกล้าในกะบะสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งกระทำในอาคารไม่ต้องใช้พื้นที่มาก การปลูกกล้าก็ใช้รถปลูกกล้าโดยใช้แรงงานของเกษตรกรเพียงคนเดียวทำหน้าที่เป็นคนขับรถปลูกกล้า การใส่ปุ๋ยและฉีดพ่นสารเคมีป้องกันศัตรูพืชก็ใช้เครื่องทุ่นแรงช่วย ในช่วงเก็บเกี่ยวจะใช้เครื่องยนต์เกี่ยวและมัดเป็นฟ่อนให้เสร็จ เกษตรกรจะต้องใช้แรงงานในการตากฟ่อนข้าวเท่านั้น เมื่อนำข้าวไปนวดก็ใช้เครื่องนวดและบรรจุใส่ภาชนะให้เรียบร้อย

การปลูกข้าวของญี่ปุ่นต้องใช้เวลาในการดูแลมากกว่าการปลูกข้าวในประเทศไทย เพราะลักษณะข้าวที่ปลูกในประเทศญี่ปุ่นเป็นข้าวชนิด จาปอนิก้า (JAPONICA) เป็นข้าวเมล็ดป้อม มีลำต้นเตี้ย ใบตั้งตรงและสั้น ไม่ค่อยไวต่อแสงจึงตอบสนองต่อปุ๋ยได้ดี ถ้าใส่ปุ๋ยจะให้ผลผลิตค่อนข้างสูง แต่มีข้อจำกัดต้องปลูกในที่ที่มีการควบคุมการชลประทานได้ หากปล่อยให้มีน้ำท่วมลำต้นดังเช่นการปลูกข้าวในที่ลุ่มภาคกลางของไทยต้นข้าวจะเน่าตาย ต่างจากการปลูกข้าวของไทย ข้าวไทยเป็นข้าวชนิด อินดิก้า (INDICA) มีเมล็ดยาว ลำต้นสูง ไวต่อแสง ใบมากและโค้งงอ โดยปกติไม่ตอบสนองต่อปุ๋ยทำให้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ หากใส่ปุ๋ยมากจะงามแต่ใบมากกว่าผลผลิตข้าวชนิด อินดิก้า เป็นข้าวที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ง่ายกว่าข้าวชนิด จาปอนิก้า

ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลที่ได้จากการทำสำมะโนการเกษตรแสดงจำนวนครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในเครื่องจักรกลประเภทต่าง ๆ ระหว่างปี 1980 ถึงปี 1988 ตัวเลขที่แสดงได้ชี้แนวโน้มการเพิ่มขึ้นในการลงทุนเกี่ยวกับเครื่องจักรกล แต่ในทศวรรษ 1980 ขบวนการสหกรณ์มีนโยบายลดต้นทุนการผลิตและขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยรวมกลุ่มกันผลิต การขยายพื้นที่เพาะปลูกอาจใช้นโยบายเช่าที่ดินจากเกษตรกรที่สูงอายุ หรือเกษตรกรที่ทำการเกษตรไม่เต็มเวลา เพื่อจะได้ใช้เครื่องจักรกลได้

เต็มที่ คาดว่าจำนวนการลงทุนในเครื่องจักรกลในทศวรรษนี้จะมีแนวโน้มลดลง

สาเหตุที่ทำให้การเกษตรของญี่ปุ่นต้องพึ่งการใช้เครื่องจักรกลมาก เพราะปัญหาการขาดแคลนแรงงาน (หลังจากมีการจำเริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรม และบริการ) แรงงานหลักในแต่ละครัวเรือนในภาคการเกษตรคือสามีและภรรยา ตารางที่ 7 แสดงจำนวนประชากร ครัวเรือนเกษตร และจำนวนเกษตรกรในช่วง ปี 1980 ถึงปี 1986 แนวโน้มของจำนวนเกษตรกรเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับจำนวนประชากรของประเทศ แต่จำนวนครัวเรือนเกษตรมีแนวโน้มลดลง สมาชิกต่อครัวเรือนเกษตรกรโดยเฉลี่ยมากกว่า 4 คน

ตารางที่ 6 จำนวนครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในเครื่องจักรกลทางการเกษตร จำแนกตามประเภทของเครื่องจักร

ประเภท	ปีปฏิทิน				
	1980	1981	1983	1987	1988
แทรกเตอร์	4,223	4,225	4,405	4,586	4,659
เครื่องพ่นยา		1,569	1,681	na.	1,408
เครื่องโรยผงยาเคมี		1,795	1,992	na.	1,674
เครื่องปลูกข้าว	1,746	1,887	2,025	2,179	2,199
เครื่องนวดข้าว	884	916	1,012	1,201	1,244
รถบรรทุกงานเกษตร	....	1,742	2,027	....	....

ที่มา: Census of Agriculture, *"Survey of Agriculture"*, MAFF, Tokyo, Japan, 1988.

ตารางที่ 7 จำนวนประชากร จำนวนเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกร

ประเภท	ปีปฏิทิน				
	1982	1983	1984	1985	1986
1. จำนวนประชากร (พันคน)	118,690	119,480	120,240	121,050	121,670
2. จำนวนครัวเรือนในภาคเกษตร (พันครัวเรือน)	...	4,522	4,473	4,376	4,331
3. ครัวเรือนเกษตร (%)	17.8	17.4	17.0	16.4	16.3
4. จำนวนเกษตรกร (พันคน)	56,640	57,350	57,860	58,170	58,160
5. จำนวนสมาชิกต่อครัวเรือน	8.5	8.1	7.8	7.6	7.5

ที่มา: Census of Agriculture, *"Survey of Agriculture"*, MAFF, Tokyo, Japan, 1988.

ตัวเลขของจำนวนเกษตรกรในตารางที่ 7 ชี้ไม่ชัดถึงการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตรเหมือนการศึกษาจากตัวเลขของเกษตรกรที่ทำการเกษตร เต็มเวลาและบางช่วงเวลาโดยจำแนกตามที่มาของเงินได้ (ตารางที่ 8) และจำนวนประชากรในครัวเรือนเกษตรจำแนกตามอายุและเพศ (ตารางที่ 9) จะชี้ได้ชัดว่า จำนวนครัวเรือนเกษตรกรเต็มเวลามีแนวโน้มลดลง แต่เกษตรกรบางช่วงเวลามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นและจำนวนเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุ มีอายุมากกว่า 65 ปีขึ้นไป และพึ่งแรงงานสตรีมากกว่าแรงงานชาย โดยเฉพาะสตรีที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป

ตารางที่ 8 จำนวนครัวเรือนเกษตรจำแนกตามที่มาของรายได้

(หน่วย : พันครัวเรือน)

ที่มา	ปีปฏิทิน					
	1965	1970	1975	1980	1985	1988
1. จำนวนครัวเรือนในภาคการเกษตร	5,565	5,402	4,953	4,661	4,376	4,240
2. ที่มีรายได้จากงานเกษตรอย่างเดียว	1,249	845	616	623	626	614
3. ที่มีรายได้ส่วนใหญ่จากงานเกษตร	2,081	1,814	1,259	1,002	775	604
4. ที่มีรายได้ส่วนใหญ่จากงานนอกภาคเกษตร	2,365	2,743	3,078	3,036	2,975	3,022

ที่มา: Census of Agriculture, "*Survey of Agriculture*", MAFF, Tokyo, Japan, 1988.

ตารางที่ 9 จำนวนประชากรในครัวเรือนเกษตรจำแนกตามอายุและเพศ

อายุ	ปีปฏิทิน				
	1970	1980	1988	1988 ชาย	1988 หญิง
รวม	26,282	21,366	19,238	9,358	9,880
น้อยกว่า 16	6,677	4,279	3,715	1,899	1,816
16-29	5,357	4,039	2,814	1,421	1,393
30-39	3,283	2,378	2,566	1,352	1,214
40-49	3,698	2,933	2,087	1,027	1,060
50-59	2,864	3,206	2,976	1,434	1,542
60-64	1,320	1,201	1,525	723	802
65 ขึ้นไป	3,062	3,330	3,555	1,503	2,052

ที่มา: Census of Agriculture, "*Survey of Agriculture*", MAFF, Tokyo, Japan, 1988.

3. รูปแบบและบทบาทสหกรณ์การเกษตร

ภายใต้การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของญี่ปุ่นได้สร้างปัญหารุมล้อมแก่ภาคเกษตรกรรมค่อนข้างมาก ดังได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 2. การเกษตรของญี่ปุ่นได้ใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการเพิ่มผลผลิตข้าว จนกระทั่งปริมาณผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ในแต่ละปีมีปริมาณเกินความต้องการภายในประเทศ แต่การผลิตพืชอาหารอื่น ๆ ยังมีปริมาณต่ำกว่าความต้องการภายในประเทศ

หากศึกษาในด้านการได้เปรียบโดยเชิงเปรียบเทียบระหว่างการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมและการบริการ กับสินค้าเกษตร ประเทศญี่ปุ่นควรเปิดตลาดสินค้าเกษตรให้มากขึ้น โดยใช้ดัชนีการได้เปรียบทางดุลการค้าของประเทศมาตลอด แนวคิดนี้สหรัฐอเมริกาได้เป็นผู้เสนอเข้าสู่การประชุมของ GATT ในรอบอุรุกวัย การขอร้องแกมบังคับให้ทั้งประเทศญี่ปุ่นและประเทศต่าง ๆ ในตลาดร่วมยุโรปเปิดตลาดการค้าเสรีให้กับสินค้าการเกษตร แม้ข้อสรุปของการประชุมนี้ยังหาข้อยุติมิได้ ท่าทีของญี่ปุ่นก็เริ่มปล่อยให้มีการเสรีสำหรับสินค้าการเกษตรบ้าง โดยเฉพาะการนำเข้าเนื้อโคและผลไม้ต่าง ๆ ยกเว้นการเปิดตลาดนำเข้าข้าวอย่างเสรี ได้รับการต่อต้านจากขบวนการสหกรณ์การเกษตรของญี่ปุ่นอย่างมาก แม้ว่ามาตรการทางศุลกากรของญี่ปุ่นจะมีการลดหย่อนเกิดขึ้น แต่มาตรการคุ้มกันที่มิใช่ภาษีอากรยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะมาตรการควบคุมคุณภาพสินค้า และมาตรฐานสินค้าของคนญี่ปุ่นเป็นมาตรการกีดกันที่เข้มงวดที่สุด การจะทำกิจกรรมทางการค้าใด ๆ กับคนญี่ปุ่นต้องตระหนักถึงมาตรฐานและคุณภาพของสินค้าเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะระบบการค้าสินค้าเกษตรอยู่ภายใต้การควบคุมของสหกรณ์การเกษตร สมาชิกสหกรณ์จะต้องจำหน่ายสินค้าให้สหกรณ์โดยตรงตามราคาที่สหกรณ์กำหนดให้ทราบล่วงหน้าโดยพิจารณาตามขนาดและที่ตลาดต้องการ ราคาที่ได้รับตามขนาดที่ตลาดต้องการนี้ (รวมถึงคุณภาพของผลผลิตด้วย) เป็นราคาที่สูงมาก สำหรับขนาดการผลิตนอกเหนือไปจากความต้องการของตลาด ราคาจะต่ำกว่ามาก และเพื่อให้การผลิตสินค้าเป็นไปตามคุณภาพเพื่อส่งเสริมให้ผู้บริโภคพอใจในผลผลิตจากสหกรณ์ของตน สหกรณ์การเกษตรแต่ละท้องที่จะให้บริการในการแนะนำด้านการผลิตและการดูแลผลผลิตด้วย ความผูกพันระหว่างเจ้าหน้าที่สหกรณ์และสมาชิกมีค่อนข้างมาก เจ้าหน้าที่ทุกคนจะถือเป็นหน้าที่ที่เขาทั้งหลายจะต้องให้การบริการสมาชิกในฐานะผู้ว่าจ้าง หรืออาจกล่าวได้ว่า สมาชิกสหกรณ์ก็คือนายจ้าง ส่วนเจ้าหน้าที่สหกรณ์คือลูกจ้าง ระบบสหกรณ์ในประเทศญี่ปุ่นไม่ใช่องค์กรของรัฐบาล มีลักษณะเป็นองค์กรเอกชนองค์กรหนึ่งซึ่งมีหลักการดำเนินการโดยยึดหลักของความช่วยเหลือกัน และแบ่งสรรผลประโยชน์ที่ได้รับคืนกลับให้แก่มวลสมาชิกโดยยึดหลักความเสมอภาค ซึ่งเป็นหลักการเดียวกับการสหกรณ์ของประเทศทั้งหลาย การที่ขบวนการสหกรณ์ของญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งและประสบผลสำเร็จพอจะสรุปเป็นแนวทางตามคำบรรยายข้างล่างนี้

3.1 พื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่น

หากจะย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการเป็นอยู่ของชาวญี่ปุ่นก่อนมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม หรือช่วงก่อนที่ประเทศญี่ปุ่นจะกลายมาเป็นประเทศมหาอำนาจทางการค้าของโลก ในยุคที่การปกครองมีการแบ่งชนชั้นออกเป็นชนชั้นผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง เกษตรกรเป็นชนชั้นที่อยู่ใต้การปกครองมีหน้าที่จะต้องเสียภาษีให้แก่ผู้ปกครองในท้องถิ่นนั้น ๆ ภาษีที่ชำระคือผลิตผลทางการเกษตรที่ผลิตได้ เพราะที่นาที่ทำการเกษตรมิใช่ของเกษตรกร เกษตรกรเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนนั้น หากผู้ปกครองให้ปฏิบัติการอย่างไรก็ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ อาทิเช่น ผู้ที่เกิดมาในอาชีพใดจะต้องดำรงอาชีพนั้นไปตลอดจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เมื่อเกิดมาในครอบครัวชาวนาจะต้องมีอาชีพชาวนาไปตลอด แม้จะยอมรับสภาพว่าอาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่แร้นแค้น เกษตรกรโดยทั่วไปก็ยอมรับโดยถือว่าเป็นกรรมของตน

การยอมรับในบทบาทของตนนี้ ได้ถือเป็นวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นที่ดีมากในเรื่องการรับผิดชอบในหน้าที่ของตนมาตราบเท่าทุกวันนี้ และก่อให้เกิดการซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบค่อนข้างมาก

เมื่อกล่าวถึงกิจกรรมทางการเกษตรนั้นจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องการใช้ที่ดินและแหล่งที่ตั้งเป็นสำคัญ หน่วยผลิตทางการเกษตรจึงเกี่ยวข้องและผูกพันอยู่กับแหล่งที่ตั้งหรือเขตชุมชนนั้น เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองได้ยกเลิกระบบการปกครองโดยโชกุน ระบบการปกครองก็แบ่งเป็นเขตเทศบาล จังหวัด และประเทศ ซึ่งแสดงระดับของการปกครอง ความผูกพันและสัมพันธ์ระหว่างหน่วยผลิตทางการเกษตรกับแหล่งที่ตั้งยังคงเหมือนเดิม

คำว่าหน่วยผลิตทางการเกษตรของประเทศญี่ปุ่นนั้น หมายถึง กลุ่มของชาวนา (GROUP OF FARMERS) การจัดการในด้านการผลิตถือเป็นหน้าที่ของกลุ่ม แต่การจัดการทางการจำหน่ายนั้นถือเป็นหน้าที่ของชุมชน มิใช่แต่ละหน่วยผลิตเกษตรกรญี่ปุ่นมีความคุ้นเคยกับการแบ่งหน้าที่ในการจัดการนี้มานาน โดยเฉพาะการรวมกลุ่มซึ่งในด้านการเกษตรยุคนั้นการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน (MUTUAL AID) มีพื้นฐานมาจากการช่วยเหลือกันเกี่ยวกับ (1) ความเป็นอยู่ในครัวเรือน (2) การประกอบอาชีพ และ (3) การจัดหาที่ดินทำกินและแหล่งน้ำ เกษตรกรในแต่ละชุมชนถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือกันเองในชุมชนนั้น และแบ่งสรรผลประโยชน์ที่อาจจะมีเกิดขึ้นระหว่างกันด้วย นี่คือจิตสำนึกของคนญี่ปุ่นที่มีมาก่อนจะมีการจัดตั้งเป็นรูปองค์กรทางการเกษตร

3.2 โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์การเกษตรในประเทศญี่ปุ่นได้ถือกำเนิดตามประกาศของกฎหมายสหกรณ์ฉบับแรกเมื่อปี ค.ศ. 1900 การดำเนินการของกฎหมายสหกรณ์ฉบับนี้ได้ล้มลุกคลุกคลานมาตลอดจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1947 ได้มีการปฏิรูปกฎหมายสหกรณ์ขึ้นใหม่ ทำให้สหกรณ์การเกษตรเข้มแข็งขึ้น จนกระทั่งเป็นสหกรณ์การเกษตรที่มีความเข้มแข็งมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ทั้งประเทศในระบบค่ายสังคมนิยม และค่ายทุนนิยม

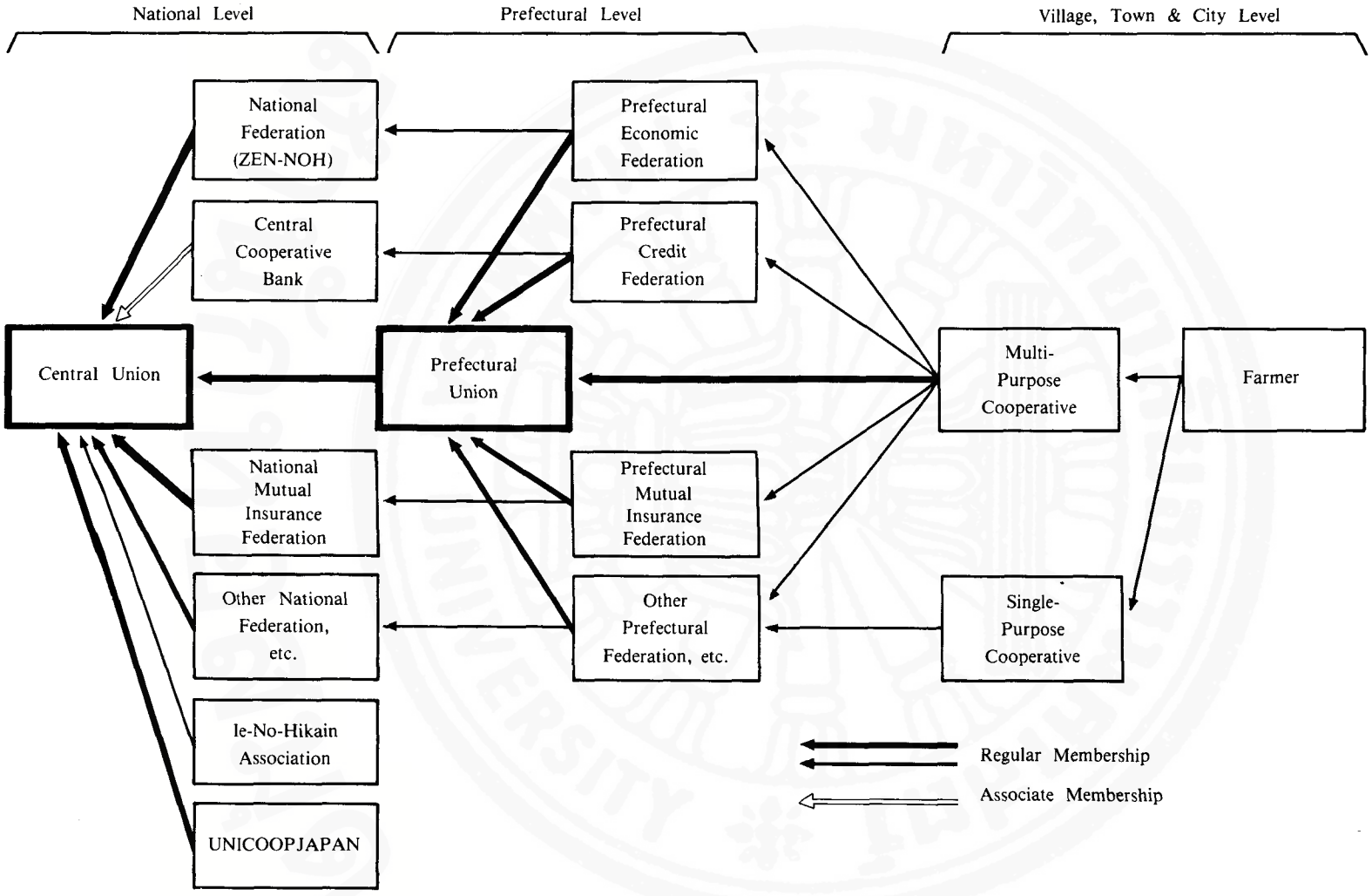
โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตรประกอบขึ้นด้วยองค์กรการบริหาร สามระดับ (รูปที่ 1)

1. องค์กรบริหารระดับท้องถิ่น (VILLAGE LEVEL) สหกรณ์ระดับท้องถิ่นเป็นองค์กรการเกษตรที่ประกอบด้วยเกษตรกรเป็นสมาชิกสามัญ และกลุ่มหรือสมาคมเป็นสมาชิกวิสามัญ การบริหารในระดับนี้เป็นหน้าที่ของสมาชิกในสหกรณ์นั้น ๆ สหกรณ์ในระดับนี้มีสองประเภท ได้แก่สหกรณ์เอกประสงค์ (SINGLE PURPOSE COOPERATIVES) และสหกรณ์อเนกประสงค์ (MULTI-PURPOSE COOPERSTIVES) สหกรณ์เอกประสงค์เป็นสหกรณ์ที่ทำธุรกิจเฉพาะอย่าง เช่น สหกรณ์ไหม สหกรณ์ผัก และผลไม้ สหกรณ์เห็ด สหกรณ์ดอกไม้ประดับ สหกรณ์หมู เป็นต้น สมาชิกสหกรณ์เอกประสงค์ ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกสหกรณ์อเนกประสงค์ด้วย

2. องค์กรบริหารระดับจังหวัด (PREFECTURE LEVEL) มีสหกรณ์ในระดับท้องถิ่นเป็นสมาชิก รูปแบบขององค์กรระดับนี้กำลังถูกวิพากษ์มากอาจจะมีการยุบระดับนี้ก็ได้ในระยะอันใกล้นี้

3. องค์กรบริหารระดับประเทศ (NATIONAL LEVEL) องค์กรกลางระดับประเทศประกอบด้วยสหกรณ์ระดับจังหวัด (47 จังหวัด) แบ่งแยกการบริหารงานตามที่แสดงไว้ในรูปที่ 1

การปฏิรูปกฎหมายสหกรณ์ฉบับปี 1947 นี้ ได้มีข้อบังคับที่มีผลให้โครงสร้างของสหกรณ์การเกษตรมีความแข็งแกร่งมากขึ้นคือ กฎหมายระบุให้เกษตรกรทุกคนต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์ในฐานะภาพบุคคลหรือกลุ่มก็ได้ และมาตรการให้มีการรวม (INTEGRATED) สหกรณ์ในระดับท้องถิ่นได้ เพื่อให้ฐานะของสหกรณ์มั่นคงและเข้มแข็งขึ้น

รูปที่ 1 Structural Outline of Agricultural Cooperative Movement

การจัดการในรูปองค์กรของสหกรณ์การเกษตรระดับท้องถิ่นในระยะเริ่มต้นดำเนินธุรกิจสี่ประเภท คือธุรกิจด้านสินเชื่อ การตลาด การซื้อ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรให้เต็มที่ โครงสร้างของการจัดรูปองค์กรแบบนี้คือลักษณะของสหกรณ์อเนกประสงค์ที่ทำหน้าที่หลาย ๆ อย่าง เมื่อมีการปฏิรูปกฎหมายการสหกรณ์ ในปี 1947 แนวคิดของการจัดรูปสหกรณ์อเนกประสงค์จึงเริ่มขึ้น วัตถุประสงค์ของการจัดการในรูปสหกรณ์อเนกประสงค์เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกอย่างกว้างขวาง กิจกรรมที่จัดขึ้นครอบคลุมตั้งแต่การจัดการเกี่ยวกับการผลิตจนกระทั่งถึงการดำรงชีวิตในครัวเรือน (รูปที่ 2) กิจกรรมที่แสดงในรูปที่สองครอบคลุมกว้างขวางมากจนสมาชิกไม่มีความจำเป็นจะต้องไปใช้บริการจากองค์กรธุรกิจอื่นเลย

3.3 บทบาทของสหกรณ์ระดับชาติ ถ้าจะย้อนกลับไปดูที่รูปที่ 1 การบริหารองค์กรระดับชาติภายใต้องค์กรระดับบน คือสหภาพสหกรณ์กลาง (CENTRAL UNION หรือ ZENCHU) องค์กรที่มีบทบาทในการบริหารงานสหกรณ์ คือ สหพันธ์สหกรณ์ระดับชาติ (NATIONAL FEDERATION หรือ ZEN-NOH) เคียงคู่ไปกับสหภาพสหกรณ์กลาง ต่อไปจะเรียกว่า ZENCHU และ ZEN-NOH

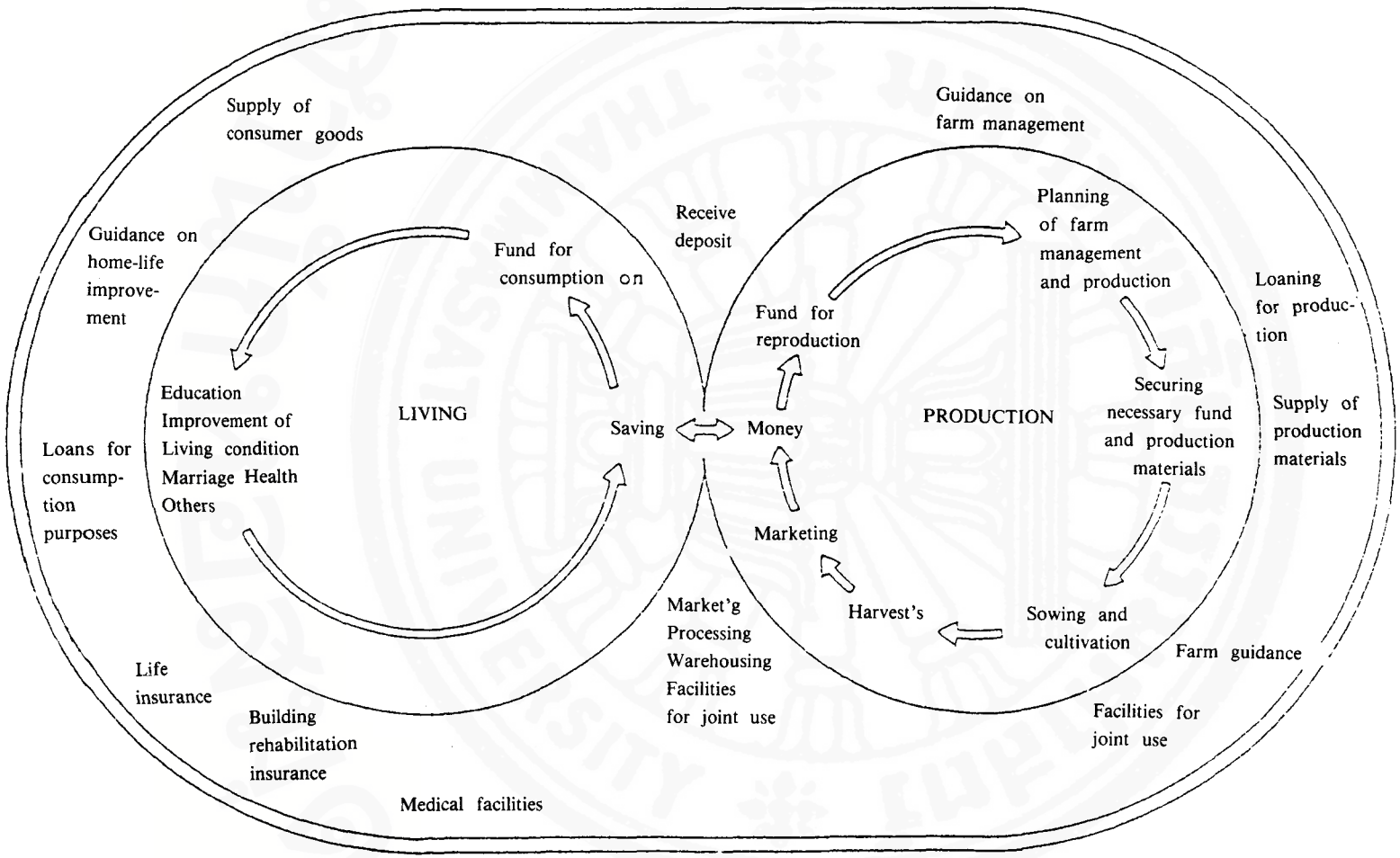
ZEN-NOH เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในการกำหนดทิศทางของอุตสาหกรรมการเกษตรทั้งหมดในประเทศ ดำเนินกิจกรรมในฐานะคนกลางทั้งในด้านการจัดซื้อและจัดจำหน่ายและการตลาดสินค้า และปัจจัยการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกและประชาชนทั่วไป ทั้งด้านภายในและต่างประเทศ กิจการที่มีบทบาททางการค้าที่สำคัญคือ การให้บริการในการจัดตั้งตลาดกลางการค้าผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นตลาดกลางทางการค้าผลิตผลเกษตรที่ใหญ่ที่สุด และทันสมัยที่สุดขณะนี้ในนครโตเกียว นอกจากนี้ ยังดำเนินการลงทุนจัดซื้อเหมืองแร่ในสหรัฐอเมริกาเพื่อเป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบให้แก่โรงงานผลิตปุ๋ยที่สหกรณ์การเกษตรเป็นเจ้าของกิจการ โดยมีธนาคารสหกรณ์กลาง (CENTRAL COOPERTIVES BANK) เป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงิน

ZENCHU เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในด้านการศึกษาทั้งในแง่ของผู้ให้บริการทางการศึกษาและศึกษาเกี่ยวกับการบริหารงาน บทบาทและโครงสร้างของการจัดการขององค์กร เป็นสำนักงานที่ทำหน้าที่ในการตรวจสอบกิจการดำเนินงานของสหกรณ์ทั้งประเทศ และทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐบาลและสหกรณ์ องค์กรนี้จะทำหน้าที่ในฐานะหน่วยงานกลาง เพื่อระดมแนวคิดและการวางแผนงานทั้งระยะยาวและระยะสั้น การระดมแนวคิดนี้จะมาจากการจัดการประชุมใหญ่ทุก ๆ 3 ปี ผลสรุปที่ได้จากการประชุมจะถือเป็นแนวนโยบายที่สหกรณ์ทุกระดับจะนำไปปฏิบัติ

หากเปรียบบทบาทของสหกรณ์เหมือนบุคคลคนหนึ่ง การดำเนินกิจกรรมของ ZENCHU จะเน้นบทบาททางการเมืองเป็นสำคัญ ส่วนกิจกรรมทางด้านการค้า ZEN-NOH จะทำหน้าที่นี้ การที่กระบวนการสหกรณ์ของญี่ปุ่นเข้มแข็งนี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพราะกระบวนการสหกรณ์ได้ผู้ที่มีความสามารถทั้งด้านการเมืองและการค้ากิจการทางธุรกิจจึงก้าวหน้าไปได้ดี

3.4 สรุปข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสหกรณ์ในญี่ปุ่น กิจการสหกรณ์ของประเทศญี่ปุ่นนับได้ว่าเป็นสหกรณ์ที่เข้มแข็งมากที่สุดประเทศหนึ่ง ปัจจัยสำคัญ ๆ ที่ทำให้การสหกรณ์เข้มแข็งในแนวคิดของผู้เขียน พอสรุปได้ดังนี้

3.4.1 มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวญี่ปุ่น ในด้านแนวคิดเกี่ยวกับหลักการช่วยเหลือกัน การทำงานเป็นกลุ่ม และความเชื่อถือในผู้นำของตนโดยเฉพาะผู้นำที่มีคุณธรรม ทำให้คนญี่ปุ่นโดยเฉพาะเกษตรกรมีความซื่อสัตย์และรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนมาก

รูปที่ 2 Activities of Multi-Purpose Society

3.4.2 รัฐบาลมีความเข้าใจในแนวคิดเกี่ยวกับงานสหกรณ์เป็นอย่างดี งานสหกรณ์เป็นงานของประชาชนที่บริหารงานโดยสมาชิกตามครรลองของประชาธิปไตย รัฐบาลทำหน้าที่ในการให้การสนับสนุนเท่านั้น และให้การสนับสนุนโดยผ่านองค์กรตัวแทน ในประเทศญี่ปุ่นไม่มีหน่วยงานของรัฐบาลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับงานสหกรณ์ แต่รัฐบาลของประเทศญี่ปุ่นกลับเป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงานสหกรณ์อย่างจริงจังและเป็นงานที่สำคัญ ๆ ทั้งสิ้น อาทิเช่น การให้สินเชื่อ การออกกฎหมาย อาทิเช่น การรวมสหกรณ์หลาย ๆ สหกรณ์เป็นหนึ่งเดียว และการกำหนดราคารับซื้อข้าวและเป็นผู้รับซื้อข้าวจากสหกรณ์แต่ผู้เดียว (ปัจจุบันรับซื้อข้าวเพียงบางส่วนแต่ก็ยังคงรับซื้อในปริมาณที่มากอยู่) ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญของงานสหกรณ์จึงมีผลให้งานสหกรณ์ของญี่ปุ่นยืนหยัดอยู่ได้และเข้มแข็งมาก

3.4.3 รูปแบบการจัดการสหกรณ์ในรูปสหกรณ์อเนกประสงค์ การจัดการธุรกิจภายใต้รูปแบบสหกรณ์อเนกประสงค์นับว่าเป็นธุรกิจที่ทำให้กิจการสหกรณ์เข้มแข็งขึ้น เพราะก่อให้เกิดการจัดธุรกิจประเภทเครือข่ายครบวงจร ลดการใช้จ่ายในด้านการจัดการ และสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้เต็มที่

THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด